

جایگاه توحید در مقابله با جهان بینی سکولاریسم

نویسنده^۱

چکیده

این پژوهش به بررسی جایگاه اصل توحید به عنوان بنیاد جهان بینی اسلامی در برابر اندیشه ی سکولاریسم می پردازد. در جهان معاصر، سکولاریسم با تأکید بر جدایی دین از سیاست و اجتماع، چالشی اساسی برای اندیشه ی دینی ایجاد کرده است. در مقابل، توحید با نفی هرگونه دوگانگی میان خدا و جهان، دین و زندگی، بر پیوند عمیق ایمان با اخلاق، سیاست، فرهنگ و عدالت اجتماعی تأکید دارد. هدف تحقیق، تبیین نقش توحید در نقد مبانی فکری سکولاریسم و نشان دادن ظرفیت آن در بازسازی هویت دینی و تمدنی اسلام است. روش تحقیق، به صورت نقلی و با گردآوری کتابخانه ای (دستی و رایانه ای) انجام شده و شیوه ی پردازش داده ها توصیفی - تحلیلی است. در این پژوهش، نخست مفاهیم کلیدی مانند توحید، جهان بینی و سکولاریسم تبیین شده، سپس جایگاه توحید در نظام فکری و اجتماعی اسلام بررسی گردیده است. مقاله نشان می دهد که توحید نه تنها بنیان هستی شناسی و معرفت شناسی اسلامی است، بلکه در عرصه های اخلاق، عدالت، سیاست و فرهنگ نیز نقشی تعیین کننده دارد. در بخش تطبیقی، تفاوت مبانی معرفتی (خدا محور در برابر انسان محور)، غایت شناسی (سعادت اخروی در برابر رفاه مادی) و پیامدهای اجتماعی دو نگرش توحیدی و سکولار تحلیل شده است. نتایج تحقیق نشان می دهد که توحید با پیوند دادن ابعاد مادی و معنوی زندگی، می تواند پاسخی جامع به بحران های فکری، اخلاقی و فرهنگی ناشی از سکولاریسم ارائه دهد و با احیای هویت دینی، زمینه ساز تمدن نوین اسلامی گردد.

کلید واژه: توحید، جهان بینی، سکولار

مقدمه

در جهان معاصر، سکولاریسم با تکیه بر جدایی دین از عرصه‌های زندگی اجتماعی و سیاسی، به یکی از چالش‌های اصلی در حوزه‌ی اندیشه‌ی دینی تبدیل شده است. در برابر این نگرش، توحید به عنوان بنیادین‌ترین اصل اعتقادی اسلام، نه تنها محور جهان‌بینی دینی بلکه معیار تمایز آن از جهان‌بینی سکولار است. توحید با نفی هرگونه دوگانگی میان خدا و جهان، دین و زندگی، بر پیوند عمیق ایمان با اخلاق، سیاست، فرهنگ و عدالت اجتماعی تأکید می‌ورزد. از این رو، بررسی جایگاه توحید در برابر سکولاریسم، تلاشی برای بازشناسی هویت فکری و تمدنی اسلام و تبیین نقش ایمان الهی در سامان‌دهی حیات فردی و اجتماعی انسان است.

اهمیت و ضرورت این بحث در آن است که تبیین جایگاه توحید در برابر سکولاریسم، مانع از جدایی دین از عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی شده و به بازسازی هویت دینی و تقویت بنیان‌های فکری و اخلاقی جامعه اسلامی کمک می‌کند. حال این سوال مطرح است که: توحید به عنوان بنیاد جهان‌بینی اسلامی، چه نقشی در نقد و مقابله با مبانی فکری سکولاریسم ایفا می‌کند؟ و چگونه می‌توان از اصل توحید برای بازسازی هویت دینی و تقویت حضور دین در عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی بهره گرفت؟

در مورد جایگاه توحید در مقابله با جهان‌بینی سکولاریسم تاکنون کتب و مقالات بسیاری به چاپ رسیده است که در اینجا به عنوان پیشینه تحقیق به برخی از این تالیفات اشاره می‌شود: مقاله‌ی «تقابل جهان‌بینی توحیدی با جهان‌بینی سکولاریسم، نویسنده نسرين بیرانوند، دانشگاه علامه طباطبائی، در این تحقیق آمده است: سکولاریسم یکی از آموزه‌ها و ایدئولوژی‌هایی است که در عصر مدرن در جهان غرب پدید آمده است. با تفکیک ابعاد وجودی انسان، سپردن هر کدام از نیازها به بخش خاصی، که سازو کار پرداختن به آن نیز در تعارض با یکدیگر قرار گرفته است، لذا در این پژوهش سعی بر آن شد که با توجه به نظرات اندیشمندان غربی (هابرماس، گیدنز، برگر و...) و متفکران مسلمان (صدرالمتالهین، مصباح، آملی، مطهری و...) به بحث تقابل جهان‌بینی توحیدی و جهان‌بینی سکولار پرداخته شود» و مقاله «جایگاه و کارویژه‌های

سکولاریسم در غرب و جهان اسلام، امیر ساجدی، دانشگاه آزاد، در این مقاله ابتدا یکی از فرایندهای چندگانه دوران بعد از قرون وسطی (دوران مدرن) که از نتایج اجتناب ناپذیر صورت بندی مدرنیته محسوب می‌گردد اشاره شده است و سپس فرایند سکولاریزاسیون (جدا کردن دین از سیاست) آمده است. تفکرات فکری و فلسفی چند صد ساله در غرب باعث گردید تا سکولاریسم در این بخش از جهان دارای ریشه‌های مستحکمی شود و به دیگر نقاط جهان نیز سرایت نماید» و مقاله «دین سکولار یا دین عرفی شده، سیدمحمد نبویان، سایت اطلاع رسانی حوزه، در این تحقیق به یکی از موانع بزرگ تحقق این اندیشه ادیان مختلف - بویژه ادیان ابراهیمی پرداخته شده است؛ از این رو پس از ظهور اندیشه مدرن، برای سکولار کردن یا عرفی کردن این ادیان تلاشهای فراوانی صورت گرفته است؛ نوشتار حاضر بر آن است تا این مسأله را بررسی نماید که آیا یک دین، با سکولار و عرفی شدن، به حیات خود ادامه می‌دهد یا این که از درون تهی شده و منحرف خواهد شد؟» مزیت و نوآوری این مقاله در این است که از محدود پژوهش‌هایی است که به بررسی عمیق مبانی معرفتی و اجتماعی این دو دیدگاه پرداخته است. نوآوری اصلی آن در تبیین نقش توحید، نه تنها به عنوان یک اصل اعتقادی بلکه به عنوان نظامی جامع برای سامان‌دهی اخلاق، سیاست و فرهنگ اسلامی است. اتکا به منابع اصیل قرآنی و اندیشه‌های متفکران بزرگ مسلمان، استحکام علمی مقاله را افزایش داده و توجه به بُعد تمدنی توحید، آن را از پژوهش‌های صرفاً نظری فراتر برده است. این تحقیق می‌تواند پاسخی اندیشمندانه به چالش‌های فکری سکولاریسم و راهی برای بازسازی هویت دینی و تمدن اسلامی ارائه دهد.

۱- مفهوم شناسی

در این قسمت برای درک بهتر موضوع مقاله، مفهوم کلمات کلیدی به صورت لغوی و اصطلاحی بیان خواهند شد:

۱-۱- مفهوم توحید

لغوی:

توحید یعنی «یگانه گردانیدن، یکی کردن، در لغت حکم به واحد بودن شیء است» (مصباح یزدی، ۱۳۹۹، ص ۱۳۳) «توحید از ماده (و ح د) مصدر باب تفعیل می باشد، عبادت خداوند یکتا، این واژه ضد شرک است» (مهیار، ۱۳۸۹، ص ۹۷۸) و در لغت نامه دهخدا، توحید به معنای: «به خدای یگانه ایمان داشتن، یگانه پرستی، یکتا پرستی، به خدای یگانه ایمان داشتن، علم به اینکه او خدایی یکتاست، یکی گفتن و یکی دانستن و یکی در دل اعتقاد کردن می باشد.» (دهخدا، ۱۳۹۱، ص ۶۲۳۳). و در کتاب العین آمده است «الوحد: المنفرد آمده است» (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۳، ص ۲۸۰) و در مجمع البحرین به معنای «کسی که شریکی در خلقت ندارد» (طریحی، ۱۳۷۹، جلد ۳، صفحه ۱۵۷)

اصطلاحی:

«توحید در احادیث نقل شده از پیامبر (ص) و امامان شیعه از جمله امام علی (ع) و امام صادق (ع)، به معنای شهادت دادن به مضمون «لا اله الا الله وحده لا شریک له» و مشابه آن به کار رفته است» (صدوق، ۱۳۸۶، ص ۶۴) راغب در کتاب مفرداتش درباره توحید اینچنین می گوید: «و اذا وصف الله تعالى بالواحد فمعناه هو الذي لا یصح علیه التجزى و لا التکثیر» (راغب اصفهانی، ۱۳۸۳، ص ۸۵۷) و «اگر خدای تعالی با این واژه وصف شود معنایش اینست که درباره خداوند داشتن اجزاء و افزونی صحیح نیست» (همان)

گفتن شهادتین عاملی است برای اینکه با گوینده رفتار خاصی انجام شود چرا که با گفتن شهادتین، یک سلسله احکام ظاهری در این عالم بر انسان مترتب شود اما آن توحیدی که منشاء سعادت ابدی و کمال حقیقی انسان است دائر مدار لفظ و زبان نیست بنابراین توحید تنها اقرار به زبان و شهادت به وحدانیت الهی نیست بلکه حقیقتی است در دل و قلب انسان است که در رفتار او تاثیر خواهد داشت .

امام خمینی معتقد است: «علم توحید مهم‌ترین نعمت الهی برشمرده می‌شود و اصل مقاصد قرآن را معرفت حق و تحصیل توحید است» (خمینی، ۱۳۷۷، ص ۲۹۵-۲۹۸)

بنا بر نظر شهید بهشتی «توحید، یعنی یکی دانستن خدا و در اصطلاح به معنی یکی دانستن خدا و مبدا هستی است. اعتقاد به یگانگی او از هر جهت؛ از جهت ذات، از جهت آفرینش، از جهت اداره و چرخاندن کار جهان، از جهت بندگی و پرستش یا راز و نیاز و نیایش و از جهات بسیار دیگر» (بهشتی، ۱۳۹۰، ص ۱۰۶)

۲-۱- مفهوم جهان‌بینی

لغوی:

جهان‌بینی از دو لغت جهان و بینش تشکیل شده است: «جهان، عالم از زمین و کرات آسمانی. دنیا. گیتی، کیهان، عالم» (دهخدا، ۱۳۹۱، ج ۵، ص ۴۳۹۲) ظاهر جهان‌بینی در لغت به معنای: «مجموعه عقاید، باورها، و تصورات یک مکتب دینی، فلسفی، یا سیاسی که درباره پدیده ها، جهان، انسان و جایگاه او در جهان هستی و یا در جامعه و در تقابل با مسائل اجتماعی ارائه می دهد» (عمید، ۱۳۹۰، ج ۱، ص ۲۸۹)

اصطلاحی:

جهان‌بینی در اصطلاح عبارتست از «نگرش انسان به هستی و توجیه و تبیین آن در رابطه با انسان. به عبارت دیگر دید کلی که انسان از جهان هستی دارد و بر اساس آن به تعبیر و تفسیر آن می‌پردازد، جهان‌بینی نامیده می‌شود و به طور کلی برداشت کلی انسان از جهان هستی را جهان‌بینی او می‌گویند. به صورت دیگر جهان‌بینی یک سلسله اعتقادات و بینش‌های کلی

نتیجه گیری

بررسی «جایگاه توحید در مقابله با جهان بینی سکولاریسم» نشان داد که توحید، نه تنها سنگ بنای اعتقادی اسلام، بلکه زیربنای فکری، فرهنگی و اجتماعی تمدن اسلامی است. در حالی که سکولاریسم با جدایی دین از عرصه های سیاسی، فرهنگی و معرفتی، انسان را در محور هستی قرار می دهد، توحید با تأکید بر خدامحوری، همه ابعاد زندگی انسان را در پرتو اراده و ربوبیت الهی معنا می کند. در نتیجه، در اندیشه ی اسلامی، هیچ حوزه ای از حیات انسانی خالی از حضور خداوند نیست و این نگرش، پیوندی ناگسستنی میان دین و دنیا، ایمان و عمل، و فرد و جامعه برقرار می سازد.

از نظر معرفت شناختی، توحید، وحی الهی را سرچشمه ی شناخت و حقیقت می داند و عقل را در چارچوب هدایت الهی به کار می گیرد؛ در حالی که سکولاریسم با نفی مرجعیت الهی، انسان را به منبع نهایی معرفت و ارزش تبدیل می کند و این امر به نسبی گرایی و بحران معنا می انجامد. از نظر غایت شناسی نیز، توحید سعادت اخروی و کمال روحانی را هدف نهایی می داند، در حالی که سکولاریسم، غایت زندگی را در رفاه مادی و لذت گرایی دنیوی خلاصه می کند. نتیجه ی این تفاوت بنیادی آن است که جامعه ی توحیدی، بر پایه ی عدالت، تقوا و مسئولیت پذیری شکل می گیرد، اما جامعه ی سکولار، به فردگرایی، رقابت مادی و از خود بیگانگی دچار می شود.

در بعد اجتماعی، اصل توحید عامل وحدت، عدالت و رهایی انسان از سلطه های غیرالهی است. در پرتو ایمان به یگانگی خداوند، همه انسان ها برابر شمرده می شوند و معیار برتری، تقوا و عمل صالح است. توحید، با نفی هرگونه تبعیض و طاغوت گرایی، زیربنای عدالت اجتماعی و حاکمیت الهی را فراهم می سازد. از سوی دیگر، در فرهنگ و سیاست، باور به توحید موجب پیوند معنویت با مسئولیت اجتماعی شده و زمینه ساز مشارکت آگاهانه در ساخت جامعه ای الهی و عدالت محور می گردد.

از منظر تمدنی، توحید روح حاکم بر تمدن اسلامی است و هرگاه مسلمانان از این اصل فاصله گرفته‌اند، دچار ضعف، تفرقه و ازخودبیگانگی فرهنگی شده‌اند. بازگشت به توحید، یعنی بازگشت به هویت دینی و فطرت الهی انسان؛ امری که می‌تواند راه برون‌رفت از بحران‌های فکری، اخلاقی و اجتماعی جهان معاصر را فراهم آورد. در برابر چالش‌های مدرنیته و سکولاریسم، توحید نه صرفاً یک اعتقاد نظری، بلکه برنامه‌ای عملی برای سامان‌دهی حیات فردی و جمعی انسان است.

بنابراین، نتیجه نهایی این پژوهش آن است که توحید با پیوند دادن معرفت، اخلاق، عدالت و سیاست، راهبردی جامع در برابر سکولاریسم ارائه می‌دهد و با احیای هویت دینی و فرهنگی مسلمانان، می‌تواند مبنای شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی قرار گیرد.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم

* سید رضی، محمد بن حسین، (۱۳۷۹ش) گردآورنده **نهج البلاغه**، مترجم محمد دشتی، انتشارات مشهورقم.

۱. ابن هشام، عبدالملک، (۱۳۷۵ش) **زندگانی محمد (ص) پیامبر اسلام**، انتشارات کتابچی، ترجمه هاشم رسولی، ترجمه‌ی: سیره النبویه، چاپ ۵.

۲. بهشتی، محمد، (۱۳۹۰ش) **خدا از دیدگاه قرآن**، ص ۱۰۶، چاپ ششم، تهران، نشر بقیه.

۳. جعفری، محمدتقی، (۱۳۵۸ش) **ترجمه و تفسیر نهج البلاغه**، دفتر نشر فرهنگ، چاپ اول،

۴. خسرو پناه، عبدالحسین، (۱۳۸۳ش) **کلام جدید**، انتشارات مرکز مطالعات و پژوهشهای فرهنگی حوزه علمیه، چاپ سوم.

۵. خمینی، روح الله، (۱۳۷۸ش) **چهل حدیث**، چاپ دفتر تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ بیستم.

۶. -----، (۱۳۷۷ش) **آداب الصلاة**، انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)،

۷. دهخدا، علی اکبر (۱۳۹۱ش) **لغت نامه دهخدا**، چاپ دوم از دور جدید، دانشگاه تهران، تهران.

۸. راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، (۱۳۸۳ش) **ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن**، ترجمه و تحقیق: غلامرضا خسروی حسینی، تهران، المكتبة المرتضویه لاحیاء آثارالجعفریه.

۹. صدوق، ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بابویه القمی (۱۳۶۲ش)، **الخصال**، محقق: غفاری، علی اکبر، چاپ اول، قم: جامعه مدرسین.

۱۰. -----، (۱۳۸۶ق) **التوحید**، مقدمه سید حسن خراسان، نجف.

۱۱. طباطبائی، سید محمد حسین، (۱۳۷۴) ترجمه المیزان، سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین، چاپ پنجم.
۱۲. طریحی النجفی، فخرالدین (۱۳۷۹ش)، مجمع البحرين، تهران: کتابخانه مرتضوی.
۱۳. عمید، حسن (۱۳۹۰ش) فرهنگ فارسی عمید، تهران، امیر کبیر، چاپ سی و هشت.
۱۴. فراهیدی، خلیل بن احمد، (۱۴۰۹ق) کتاب العین، ج ۶، ترجمه مهدی مخزومی و ابراهیم، انتشارات سامرائی.
۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۸ق) الکافی، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران.
۱۶. گیلانی، عبدالرزاق (۱۳۷۷ش) مصباح الشریعه، انتشارات پیام حق تهران، چاپ ۱.
۱۷. مجلسی، محمد باقر (۱۳۸۲ش) بحار الانوار، ناشر: دار الکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.
۱۸. مصباح یزدی، محمدتقی، (۱۳۹۹ش) آموزش عقاید، انتشارات شرکت چاپ و نشر بین الملل.
۱۹. مطهری، مرتضی (۱۳۷۲ش)، مجموعه آثار شهید مطهری، انتشارات صدرا، چاپ ۲۳.
۲۰. ----- (۱۳۹۶ش)، مقدمه ای بر جهان بینی اسلامی، انتشارات صدرا، جلد اول، چاپ ۳۲.
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۹۵ش) شرح نهج البلاغه، انتشارات امام علی ابن ابیطالب (ع).
۲۲. ملا صدرا، محمدبیم ابراهیم، (۱۳۹۰ش) تفسیر صدر المتألهین، انتشارات گوناگون، انتشارات بنیاد حکمت اسلامی صدرا.
۲۳. مهیار، رضا، (۱۳۸۹ش) فرهنگ ابجدی عربی - فارسی، انتشارات دانشیار، چاپ ۳.
۲۴. نجفی، موسی (۱۳۹۰ش)، تمدن برتر، نشر آرما.
- نشریات و پایگاه های اینترنتی:
۲۵. پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه ای، <https://farsi.khamenei.ir>
۲۶. پایگاه اینترنتی ویکی فقه، مبحث سکولار، <https://fa.wikifeqh.ir>

۲۷. کابلی، قاسمعلی، مردانی نوکده، محمدحسین، مصادیق نوآوری های تربیتی در قرآن،

فصلنامه پژوهشنامه قرآنی، سال ۳، شماره، ۱۲.

۲۸. مردانی نوکده، محمد حسین، (۱۳۹۰ش) جایگاه و نقش امیدآفرینی در زندگانی با تأکید بر

آموزه‌های قرآنی و دینی». تهران، مجله مهندسی فرهنگی.